L' an̄ 1912

ie n' an̄ balöst da 366 dis;
'l di 24 de Faurè ie de plu.

Cater-tëmpora ie-l:

ai 28 de Faurè; al prim y ai doi de Mërz.
ai 29 y 31 de Mèi y al prim de Ḡuni.
ai 18, 20 y 21 de Setëmber.
ai 18, 20 y 21 de Dezëmber.

Del giaḡún.

I dis ch'à na crëuš y na stëila († *) ie-l pruibì de majĕ cërn y de se pašentè plu de n'jëde al dí.

Chis̄ dis ie: Capión; i vënderdis de Curëisma y del Avënt; i trëi últimi dis del' öna santa; Mièrculdi, Vënderdi y Sada de Cater-tëmpora; la ueia de Pasca de Mèi, de s. Piere y s. Paul, dela gran santa Maria, d'Ugnissánt y de Nadèl; i Mièrculdis del Avënt.

I dis ch'a na crëuš (†), ie-l pruibì dë majë cërn. 'L ie: duč i autri vënderdis del an̄.

I dis ch'à na stëila (*) ie-l pruibì de se pašentè plu de n' jëde al dí. 'L ie: i dis de Curëisma, tëut òra la dumënia

Taböla dela föstes che muda.

An̄.	Capión	Dum. de Pasca	Ḡuebia del del Aufertog
1913	5 de Faurè	23 de Mèrz	1. de Méi
1914	25 de Faurè	12 d'Auril	21 de Mèi
1915	17 de Faurè	4 d'Aurìl	13 de Mèi
1916	8 de Mèrz	23 d'Aurìl	1. de Ḡuni
1917	21 de Faurè	8 d'Aurìl	17 de Mèi
1918	13 de Faurè	31 de Mèrz	9 de Mèi
1919	5 de Mèrz	20 d'Aurìl	29 de Mèi

An̄.	Dumënia de Pasca de Mèi	Ḡuebia dai Andli	1. Dumënia del Avënt
1913	11 de Mèi	22 de Mèi	30 de Novëmber
1914	31 de Mèi	11 de Ḡuni	29 de Novëmber
1915	23 de Mèi	3 de Ḡuni	28 de Novëmber
1916	11 de Ḡuni	22 de Ḡuni	3 de Dezëmber
1917	27 de Mèi	7 de Ḡuni	2 de Dezember
1918	19 dë Mèi	30 de Mèi	1. de Dezëmber
1919	8 de Ḡuni	19 de Ḡuni	30 de Novëmber

'L calënder a duč i Ladíns y mašima a chëi de Gherdëina.

L' an̄ passà sons cumparì 'l prim jëde al mont y m' è prešentà pitl y stletòt dant al dut a vo de Gherdëina. M'ëis tëut sú cum bòna maniera y ëis cialà chi che son; ma se sà che stentais 'm pue' a me cunëšer y a me 'ntënder, še bën che rušnòve per gherdëina y ve cuntòve šaldi ròbes de Gherdëina. Ne m'è fat per auter deguna maruëia: fòve furnì 'm pue' da tudësc y ne ve cialòve nia òra böl a scusa y a vòš muet. Y pò savëis bën, che 'l prim jëde che 'η va te na cësa o danter ḡënt, s'astiel-uη per 'l plu 'm pue' da cëišer, davia che 'η ie föter grames, še bën che ne fossa deguna gauša da messëi se temëi, y mò mancul te Gherdëina, ulà che 'η n'i féš nia a deguni, y a 'n pitl calënder pò gor no.

Chëst jëde è-i böle 'm pue' plu curagio a unì pra vo; spöre che me cunešëis y me 'ntendëis plu saurì, davia che cël' òra plu da Gherdëina y che pudëis me lieḡer y me 'ntënder zënza messëi studië dò 'm pöz ala longia. La scritura tira plu dò 'l talián, še bën chè nëus de Gherdëina ne son Taliani, ma Ladíns.

Tulë-me, liḡë-me y purvëde de scri 'nstëš da-trai n' jëde vèlc per gherdëina. Y chi che giatëis òra vèl defõč te cheš pitl calënder, vèlc che fossa da mudè n' auter jëde, che dësse inò unì drucà, cialëde de 'l fé al savëi a chëi che m' a metù adúm. 'L ne fòva-pa degún gspas a me mëter adúm y me fè sú y me regulè, cò che toca, a pudëi cumparì furnì al mancul 'm pue' da galantòm danter ḡënt.

Chest an̄ che vën uel-i-pa bën me furnì sú da sandí, še mia mèi ch'i à 'l muet y che la me va bòna chest an̄, percie che a me šichè òra š'che s'aut, coste-l 'n gran lëur.

Cie sons-a nëus Ladíns?

Giut ala longia nen à-η sapù, pra cie pòpul, pra cie nazión ch' i Ladíns aut; un minòva 'nši, l' auter autramēnter. Dela stòria di vödli tēmps ne savóns tan nia, che ne pudón dì, ce ḡēnt che vivòva dan doi mil' ani te nòs̄ lueš. Y pervia de chēl à-η for mè messú se tò ḡú dal linguáš, a ce pòpul che pudessán i purtenì 'l plu.

Al dí da 'ncuei savóns bēn duč, che nòsta rusnèda ie, drē' šiche la taliana o la franzēusa n' arpes̄ón ch' on giatà mò dai vödli Romani, che rusnòva latín y che fòva zacán patróns de duta l' Italia, la Franzia, la Spagna y de nòs̄ lueš y mò de 'n grum d'autri; y savón che nòsta rusnèda ie na fia, pò-η dì, del latín, dunque na sòr del talián y del franzēus, y no na fia dela rus̄nèda taliana, šiche i Taliani dis̄ mò suēnz 'ncuei cun dí. I diš, che nòsta rus̄nèda ie unida dal' Italia y che son Taliani. Danz che la ie unida dal' Italia: chēi che rus̄nòva zacán latín, stas̄òva i primes tēmps tel' Italia y s' a pò sparpagnà òra sēura dut 'l mont ch' i cunešòva 'nlēuta. A chēsta mòda messēssa pò i Taliani 'nce dì, che la rusnèda franzēusa y spagnòla ie fiáns del talian, che 'l ie dialèč taliani, šiche i diš di ladíns. Ma i ne 'l diš, ch 'i se fas̄ēssa cuienè. Y 'nši ie-la drē' cul ladín. Dlonc unive-l rus̄nà latín, per es̄èmpio dan doi mil'ani; ma tel' Italia fòve-l tèl ḡēnt che 'l rus̄nòva, y cul tēmp ie-l deventà 'l talián da-in-òra; tela Franzia fòve-l d' autra ḡēnt ch' à mparà a rus̄nè latín y 'l ie deventà 'l franzēus da-in-òra; inò d' autra ḡēnt tela Spagna y inò d' autra pra nēus, y 'nši ie deventà 'l spagnòl y 'l ladín.

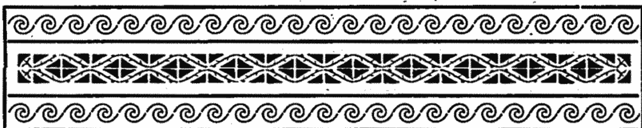
Y duč i Ladíns, che stas̄òva zacán, mò dan 500 o 400 ani, te duč i lueš dala Sbízera ca per 'l Tirol 'nfín ḡú tel Furlán y che rus̄nòva unfat, pudēssa avēi al dí da 'ncuei duč una scritura, che duč savēssa da lieḡer y da scri y 'nce da rus̄nè drē' šiche i Taliani o Franzēuš, še ne fossa stat chis̄ gran crēps ch' i despartēs̄ valèda per valèda y še i fossa stai duč pra 'l medömo rēni 'mpö de pra trēi: Sbízera, Austria y Italia. Y pervia de chēl mašimamēnter à pedù i Tudēs̄ da una pèrt y i Taliani dal' autra revè for plu inánt te lueš che fòva dant ladíns, y ons al dí da 'ncuei trēi partides de Ladíns 'mpö d' una. Gran ēura, mašima per nēus Ladíns del Tirol, de tenì adúm y de se recurdè ch' on frèdeš tela Sbizera

y tel Furlán, še no unirà-l ngali 'l tēmp, che tel Tirol nen ie`-l plu degún Ladíns.

Cialē-i ai Ladíns dela Sbizera: tlo ie-l na chemún catòlica ch'à tèl usanzes y tèl minonghes, dlongia n-ie-l na luterana cun d' autra penións y d' autri costumi: y 'mpò sa-i y se recòrd-i duč, ch'i ie Ladíns, ch 'i toca da tenì adúm y tēn nce adúm: ēi ie na nazión per sè, ne se mešēida mèi te vèl strič o batalies danter una nazión y l' autra, y 'nce i autri i laša 'm pèš. Duč i respetöia y i uel bon y cun ugni nazión se vēgn-i. Dad ēi pudóns y messóns 'mparè nēus Ladíns del Tirol. Duč: Gherdēina, Fašáns, Badiòč, Fedómes y Ampezáns tucón adúm y fasessán òra na böla gran familia. On da fè cun Tudēš y Taliani, y 'mparón 'nce drēt sauri 'l tudēsc y sa-η bēn 'l talián. Ma perchēl nen ons drē' de se desmenciē 'l linguáš ch' on 'mparà dal' oma, y ne daussón mèi se daudè de vöster Ladíns. Che messón for pessè y se lecurdè, che 'l ie iust nòsta rušnèda fata al dò che 'mparón plu saurì l' autres; n-ie sta tanč ch' à böle dit chēš y bèra Franzl da Linèrt 'l à ēnche scrit te si liber de Gherdēina. Y 'l udón bēn 'nstēš: metēde mè 'n Talián y 'n Ladín, magari un de Gherdēina, che resona tudēsc, adúm. Chēsta virtú ons cun duč i Ladíns, Sbizeri y Furláns, y de chēsta messóns savēi gra a nòsta rušnèda nativa. Y gá ch' on una rušnèda, messóns nēus Ladíns del Tirol tenì adúm, pò aróns fòrza, pò pudóns 'nce pertēnder d' unì cumpedèi psunder tel Tirol y no for metui adúm cui Taliani, šich' i à fat 'nfin a mò. Ne tenión no cui Taliani no dai Tudēš, lašón ch' ēi se-la strite òra, y deguni ne puderà nes tò la resón de vöster nēus na nazión per sè. Y pò pudóns dì ch' on tan de fòrza y de resón che nòš frèdeš tela Sbizera y tel Furlán y pudón pertēnder chi'i se recòrde 'nce de nēus, ēi ch' i ie de plu de cumpēida y ch' i à abù na lingua scrita dan nēus.

A. L.

’L vödl mut.

(Dò na copia de W. Moroder).

I. N-ëss’ giapà bën cënt per una,
Ma scusà ne m’ à mèi deguna;
Mè na bòna è-i zercà,
Ma na tèla n’ è-i giapà.
Je lašëss’ inánt la tèsta,
Che me tò na tèl rie pèsta,
Che me dà ’n tèl guiërn,
Šiche fosse tel infiërn.

II. Mi mutóns! ëis bën la vèles,
Cri-ve riches o de böles;
Je per mè, je laše stè,
Y inchèghe al maridè.
Sálomon diš: Dut ie aitl,
Auter che s’ en böver ’n ẑaitl;
In chëš cont à-l bën rešón,
In chëš cont nen ie-l minción.

III. Tan acòrt che chẽš rë fòva,
N’ ie-l mèi stat y plu s’ en tròva.
La fenáns pur ’l à giapà,
Ëiles ’l à mò ingianà!
Še fin Sálomon n’ i mucia:
Ve farà-les a vo na pucia?
Mè fašë-i ’n drë mus dur,
Še no ve giap’-les tan segúr.

IV. Fina Ḡan dala Rainöles
Ne dà achter ala böles;
Ël ti cigna prëst de no,
Y stluš mò i uedli prò!

Še diš̄eis d' en tò de riches,
Ve darà-l de bur gran pliches,
Zarerà i uedli prò,
Cignerà da nuef de no.

V. Les ve fèš tel prim la tlòza,
Ma spitēde dò la ṅòza,
Audirēis tòst 'n böl spas,
Can che les vēn cul gran šadás.
Še ne ti dès böl prēst la brèies,
Audirès-te tòst de biei svèies:
Chēstes aut pu mè a mì,
Tue! 'l chitl te dè-i a tì!

VI. Še tu nen ues, la te minciona;
La dirà: Je son patrona,
Ne me ciaculè debánt,
Je cumande, tu ies fant!
La mobilies ie dutes míes,
Ma la criatures tíes.
Tu ies sëul a davagnë,
Y je sès che ue majë!

VII. La dirà: 'L ie zēn la mòda,
Che 'η ëuta 'ntëur la ròda!
Caro tu! Ès intendù?
'L šadás ès bēn udù!
Še ne te stès böl sot mi zòchi,
Cul šadás arès ti còchi!
Chēl ch' je ue, ès da fè,
Chēl che n' ue, ès da lašè!

VIII. A San Job, diš̄ la scritura,
Ie - la ḡita ēnche dura. —
'N se muessa spaventè,
A pensè al maridè. —
Si rie fēna 'l tramentòva,
'L minaciòva y i dašòva;
Y per dè a 'n sant custúm,
'L à-la trat mò sul chetúm.

IX. Še i sanč nen ie segures,
Can che 'l va drēt ala dures,
Ve ulëise mò 'nfidè,
Mi mutóns da maridè?

Wenn ihr sagt, daß ihr reiche heiratet,
Wird er euch große, böse Blicke zuwerfen,
Wird die Augen schließen
Und neuerdings den Kopf schütteln.

V. Anfangs tun sie euch schön,
Aber wartet nur bis nach der Hochzeit,
Ihr werdet bald einen schönen Spaß erleben,
Wenn sie mit dem großen Nudelwalker kommen.
Wenn du ihr nicht sofort die Hosen gibst,
Wirst du bald ein schönes Gezeter hören:
Die gehören ja nur mir,
Nimm! Den Rock gebe ich dir!

VI. Wenn du nicht einwilligst, beschimpft sie dich;
Sie wird sagen: Ich bin Herrin,
Schwätze mir nicht nutzlos!
Ich befehle, du bist Knecht!
Die Möbel gehören alle mir,
Aber die Kinder dir.
Du mußt allein verdienen,
Und ich, das weißt du, will essen!

VII. Sie wird sagen: Es ist jetzt Mode,
Daß man das Rad umkehrt.
Mein Lieber! Hast du verstanden?
Den Nudelwalker hast du schon gesehen!
Wenn du nicht schön unter meinem Pantoffel bleibst,
Wirst du mit dem Nudelwalker deine Prügel bekommen.
Was ich will, hast du zu tun,
Was ich nicht will, hast du zu lassen!

VIII. Dem hl. Hiob, sagt die Schrift,
Ist es auch schlimm ergangen; —
Man muß erschrecken,
Wenn man ans Heiraten denkt. —
Seine böse Frau quälte ihn,
Bedrohte und schlug ihn,
Und, um einen Heiligen zu erziehen,
Hat sie ihn auf den Düngerhaufen geworfen.

IX. Wenn die Heiligen nicht sicher sind,
Wenn es zum Äußersten kommt,
Wollt ihr es noch wagen,
Ihr ledigen Burschen?

Pier' o Paul, metēde vèrda!
Sul chetúm o tela mèrda
Ve trarà-les trame-doi,
O defín te chègadói.

X. Ès assè dinèi y mitli:
Can che t'ès cinc, sies, söt pitli,
Can ch' i vēn-pa dò svajàn:
Tata, mama, je ue pan!
Cò i darès tu assè pulēnta,
Can che t' ès na böla gran stēnta?
O! dirès, puere cutèl!
'L maridè ie 'l mag̅er mèl.

XI. Laše prò che t' ès na rica,
Drēt supèrba che se šica;
La dirà: Dà ca dinèi.
Y te 'n bòt sarà-i finèi.
Ès fiáns, drēt flinches, blòtes,
Damanderà-les tòst la dòtes;
Y mutóns che uel balè —
Tè te laš-i-pa bradlè!

XII. Cri-ve pu tèl böla Bötes,
Arēis tòš sul cē curnötes;
Cri-ve pu de vòs̄ gust,
Ugnuna à si fust.
Chi 'n uel longes, chi 'n uel curtes,
Chi 'n uel fošes, chi 'n uel burtes,
Ma ugnún n - arà assè —
Je per mè les laše stè.
Ëiles me dirà del dut,
Ma je röste vödl mut.

Peter oder Paul, gebet acht,
Auf den Düngerhaufen oder in den Kot
Werden sie euch beide werfen,
Oder gar in den Abort.

X. Hast du Geld und Mittel genug:
Wenn du fünf, sechs, sieben Kinder hast,
Wenn sie dir nachlaufen und schreien:
Papa, Mama, ich will Brot!
Wie wirst du ihnen Polenta genug geben,
Wenn du in hübsch großer Not bist?
Ach, wirst du sagen, armer Mann,
Das Heiraten ist das größte Übel!

XI. Ich gebe zu, du hast eine reiche,
Recht stolz, die sich putzt;
Sie wird sagen: Gib Geld her!
Und im Nu wird es alle sein.
Hast du Töchter, recht flinke, hübsche,
Werden sie bald die Mitgift verlangen;
Und Söhne, die tanzen wollen —
Dich lassen sie weinen.

XII. Sucht euch nur so schöne Lisbeth.
Ihr werdet bald Hörner auf dem Kopfe haben;
Sucht sie euch nach eurem Geschmack,
Jede hat ihren Stock;
Der mag lange, der mag kurze,
Der mag schwarze, der mag häßliche,
Aber jeder wird genug haben daran, —
Ich für meinen Teil, ich lasse sie bleiben.
Sie werden mir alles mögliche nachsagen!
Aber ich bleibe Junggeselle.

La stòria de'n vödl y de si mušát.

(Metud' òra da Segnëur Batista.)

Zacán fòve-l 'n bon vödl, da-uḡín da utant' ani, griš, sà-η bën, y las; 'l udòva föter puec y audíva mò mancul; pò òve-l mò tan d' autri defög, che 'η à, can che 'η ie vödli. Ma del röst s'en stas̄òve-l bën; 'l fòva anzi 'l maḡer paur del luec. 'Nchina mò òve-l vivù zënza tan de pensieres y festideš, böl chiet y cuntënt, y davia de chël fòve-l unì tan vödl. 'L fòva pò 'n drë' bon crestián, 'n gran amíc di pröveš y di capuzíneri; y can che i univa a petlè, i das̄òve-l for de böla gran turnèdes de smauz; per chël òve-l 'nce la benedešión te cësa y dlonc òra per si campagna.

Ma audíd'-ma cò che la i ie suzeduda n' jëde. 'N dí òve-l ciarià sú si mušát per menè na sama de uele te na cësa de'n gran segnëur, bën de bò' da lonč da si paöš. 'L se mët 'n streda, va böl plan dan òra, y se tira dò 'l mušát tela ciavazina; ugne tant muesse-l petè 'n pitl svèi y trè 'm pue' plu tel zigl, che 'l s' òva menà 'ntëur la man drëta, arḡá che ch'la frèda de na bösta univa tan plan dò y s'ëssa gën fermà ugne mumënt. 'Nši va-l böl plan inánt zënza cialè no ca, no dla, mè-drë 'nši sëura pensier, y ruva 'ngalin te 'n bòsc. Ta möz 'l bòsc, pròpi ulà che 'l fòva 'l plu toc, stas̄òva trëi capuzíneri schendui danter i rames y la daša; i teniva i braces 'n crëuš sul piet, 'l cë dan ḡú, y sëura-via s' òv-i tra la capuza. Ala semöia paròve-l trëi bon coši, adös de puere grames, anzi schès̄e trëi vöre eremíč. Vo minerëis, che chiš trëi capuzíneri sibe stač iló a cunšidrè 'l ciel y la stëiles, y a fè penitënza. Ma dëss-i pròpi ve-l dì, chi che 'l fòva, y per cie ch' i stas̄ova 'nši iló? 'L fòva trëi lèreš, furníi da capuzíneri, y i stas̄òva iló a passenè sú a ḡënt per pudëi i scašinè òra.

Èco, z̄ën ruva iló nòs̄ bon vödl cun si mušát, tan dala mesèria, che 'l ëss' menà piciá a duč auter ch' a 'n lère furnì da capuziner. Ma la vöciáia de ch'l bon còšo i à 'mpò fa 'm pue' de 'mpreš̄ión a chi cueres del röst tan dures y crudiei. Cie se 'mpëns-i de fè? D' i tò 'l mušát cun sama y dut, sà-η bén, ma cun böla maniera y zënza i fè tëma o 'l sprigulè. Anzi un d'ëi, che fòva 'n drë minción y bon de cuienè la ḡënt, se-l' à riës̄ 'mpessèd' òra, cò ch' i pudës̄' la fè franca y 'mpò mè-drë fè 'n pitl gspas. Cò fès̄e-l? 'L i va dò böl mugöl al bon vödl, che fòva d'intánt passà via zënza i usservè, y i autri doi i vën böl plan dò ad ël. Pernanche 'l pöia 'l mušàt, slonge-l böl mugöl y böl a chiet la man sëura 'l mušát via, y desciola te 'n mumënt la ciavazina, ma cun na franchëza y na svaltëza única. 'L mušát rösta destacà zerúc, y 'mpö d' ël se taca ite 'l lère. Riës̄ se tire-l ḡú la capuza, ficia 'l cë tela ciavazina, se-la tën drët bën

'ntëur 'l còl,y va dò al bon vödl y pròva cun si zòchi de fè dò i vares de 'n mušát; y 'l puere vödl ḡiva mè-drë for böl dan òra, zënza cialè mèi zerúc. 'Nši fòv-i ḡič dui doi 'n bon tò' de strèda. Ma can che 'l lère òva pedù calculè, ch' i autri doi se-l' ëss' muchèda cul mušát, s' à-l mè-drë fermà ta möz̄a strèda, š'che na böstia che fèš 'l restier. 'L vödl, zënza cialè zerúc, pròva de 'l fè unì dò, i dà 'm pitl struf tel zigl, y diš böl muḡöl: »Arri.«— Ma 'l mušát ne se muef plù no fruz no frögul. Y nia ne ḡòva: no i dè la bònes, no i dè la ríes, no trè cun duta fòrza tela ciavazina. Finalmënter s' ëute-l 'l bon vödl, y vëiga, che 'l mušát ie deventà 'n capuziner. Dala gran marueia n' ësse-l adös no plu cherdù a si uedli. »Pu chi sëis-a?« 'l damande-l, »y ulà ie-pa mi mušát?« Y 'l lère i respuent drët da omel y da smieler: »Mi bon uem! Je son vòš mušát; perdunë-me: 'l ie möfun mesèries del mont. Ëis la bontà de me scutè sú, pò ve cont-i, cò che la me ie suzeduda. Mi bon uem! Je son, š'che udëis, 'n capuziner; vivòve retirà dal mont te na pitla zèla de 'n cunvënt cun fè penitënza y urazión. Ma 'n dí òv-i urtà a rumpì na scudöla, ruḡënta y nueva, y 'l guardiàn m' à dat na drëta remenèda y per castíc è-i messù deventè per cin ani 'n mušát y viver tan giut sot-al bachët. Pensëde vo, tan d' jëdeš che mi puere spinèl à messù purtè de biei gran pëiš y tenì òra striches; 'l röst pudëis ve 'mpensè zënza ch' èbe drë' de ve-l cuntè. Ah, še chëstes n' ie còsses da bradlè y da menè piciá, de cie dëss-uη-pa pò bradlè y se fè cumpašión? Ma finalmënter ie passà 'l tëmp, che dòva durè mi castíc; ši, pròpi 'ncuei ie-l òra 'l tëmp, y š'che udëis, sonz̄e z̄ën inò chël da prima. Gën ue-i me desmencë y perdunè, mi bon amíc, dut cant chël ch' è sufrì y patì; perdunë-me 'nce vo a mí.«

Še bën che nòš bon vödl cherdòva dut y se gudòva de vèlc de na còssa tan straurdinária, òve-l 'mpò 'nce na cërta mueia de messëi unì mè nsì te n' jëde dal uele y dal mušát. »Bën, bën,« diše-l, »cun vo y de vo sibe pu-mè chël che Idie uel; ma ulà ie-pa revèda la sama de uele?« »'L uele,« respuent 'l lère, »ie unì purtà y cunsegnà per miracul tela mans del mëune del cunvënt, y z̄ën pudrà-l 'mpië sú al mancul n' an̄ 'ntier na böla gran lun tela lampa, che vèrt dan 'l autère de sant Antòne, y a vo v' unierà-l perdunà per ugne gota che vèrt 'n piciá. Y z̄ën, mi bon caro vödl, ie-l ëura, che vède inò zerúc tel cunvënt. Adío, stašëde bën, a s' udëi.«

Pudëis ve 'mpensè, cò che ch' l bon vödl ie restà iló 'ncantà, danter bën y mèl, cuntënt y mpò föter descunsulà. Ma zënza pensè 'm pöz via y ca, cie che sibe o ne sibe, dà-l rieš ëuta, y va a cësa. Per 'm pöz de tëmp ne fašòve-l ni' auter che pensè dò a chël ch' i fòva suzedù, y cunšidrè ce vita santa ch' i mëina ti cunvënč, a vöster ch' i vën tan castighèi per ugne pitl fal, y ch' i muessa fè tan de penetënza.

Chindes̄ dí dò fòve-l marciá de bestiám. Ce fès̄ i lèreš? Böl da galantòm, mëin-i 'l mušát ch' i òva rubà, a vënder. Y l' à pròpi ulù völster, che nòs̄ bon vödl vëde ënche a marciá. Pernanche 'l ruva sula fiera, y che 'l à cialà 'm pue' 'ncantëur, i pèr d' udëi ala semöia, ne sè še dëss' dì si mušát o ch 'l puere capuziner. Pò va-l 'm pue' plu da-ug̅ín, 'l cunšidra mò da una pèrt, mò dal' autra, y diš tra sè 'nstës böl a chiet: »Die me-l perdone! Ch'l puere capuziner à inò urtà a fruzè vèl scudöla, y 'l padre guardián i à de segúr inò dat zënza remešión la sòlita penetënza.« Depò i va-l da-ug̅ín y i diš sucrët da na urëdla ite: »Sëis-a vo?« Y 'l mušát pëta 'n tèl föter brèdl, che 'l bon vödl se pënsa y giudicöia che 'l damande purdenanza. Dala cumpašión che 'l i fèš, se ressòlve-l zënz' auter de 'l cumprè a ugne prieš, y de se-l menè a cësa, y de 'l tratè for drët bën, 'nchin ch'ëssa da durè 'l castíc y ch' l puere còšo recevëss' inò 'l perdón. Böl riës̄ va-l da-ug̅ín a chël che 'l à da vënder, y zënza marciadè 'm pöz, i piet-l y i dà dut chël che 'l damanda, se-l tòl y se-l mëina böl plan a cësa; y pudëis bën ve 'maginè, še 'l s' arà 'nfidà a sentè sú.

Can che 'l ie revà a cësa, s' à-l 'ng̅ignà na böla stala; dant al dut i à-l fa dè g̅ú la rocia, pò l' à-l sblancheg̅ëd' òra, y pò mò depënt' òra. Y z̅ën ne la cunšidròve-l plu š'che na stala, ma š'che na zèla. Y davia de chël ne lašòve-l degún auter bestiám la-ite. Veslè 'l veslòve-l for ël 'nstës cul miëur fën, de böl diguei y cun de bòna blava. Cun 'n tèl guiërn se sà che 'l mušát messòva se 'ngrašè, y giatè 'l pëil fin y lucënt. Y pò g̅iva 'l bon vödl mò ugne tant a 'l stridlè, 'l lavè y 'l puzenè drët böl.

Se sà, che n' ie g̅i via giut, che la g̅ënt à scumencià a muferlè y a 'l dì òra francamënter, che ch'l uem muessa völster unì de cervöl o al mancul fantinè òra de mesura a völster che' l fès̄ 'n tèl fè cun ch'l mušát; ma ël cuntinuòva a dì mò plu franc, ch'i udrà bën te 'n valgún ani, cie che sarà da nuef de ch'l mušát, y a zèrta persones i cunfidòve-l gor duta la stòria. 'N fòva danz 'nce de chëi ch' ëssa tòš cherdù, che ch' la fötra böstia sibe vèl d'èxtra. Te cin ani dunque dòve-l suzöder zöche d'èxtra limpèa.

'Nfati, can che 'l fòva da-ug̅ín dai cin ani, g̅iva nòs̄ bon vödl mò plu suënz te ch'la böla stala a cialè dò, še 'l ie vèl da nuef; y cun ël univa 'nce vèl autra persona de cunfidënza a i fè cumpanía, y stas̄òva ëures ala longia iló ad aspitè che suzöde ch'la mudazión, che ch'l puere mušát devënte inò capuziner. Passa i cin ani y nia ne devënta. Z̅ën ne savòve-l cò se 'ndì 'l bon vödl, y scumëncia a pensè dò cò che la pudëssa völster; y 'ngali i ie-la tumèda ite. »A un che toma zerúc tel medömo fal, i dà-η 'l segondo jëde 'n mag̅er castíc, na penetënza che dura plu giut.« — Davia de chël à-l cuntinuà a 'l tratè 'nce dò i cin ani for drët

bēn, anzi 'nfina che 'l ie mòrt, 'η pò dì, dal blo' gras che 'l fòva deventà.

Can che 'l fòva mòrt, òva 'l vödl 'n vöre ferdrús y s' à 'mpessà, che 'l guardián 'l òva-pa möfun plu segúr castigà y cundanà a deventè y restè mušát tēmp de si vita.

Sta stòria ie metud' òra a pòsta per mustrè, cò che de rie ḡēnt per pura malizia y cun blo' bauḡies pròva, no mè de 'ngianè la bona ḡēnt, ma 'nfina-mèi de mēter 'n ridicul la virtù crestianes y la santa religión. Schivē-ve y temē-ve da chēi che reŝona gēn di pröves, di capuzíneri, dela múnighes i di cunvēnč.

Na viva pra mëisa da nòza dela mëssa nevöla de Segnëur P. Capuziner Piere Damián Verginer da Bula.

(Fata da Segnëur Batista.)

I. Na ciantia metēss-i gēn òra
A unēur del Segnēur Premeziánt;
Ne sè pò, ŝe vēgne da-in-òra,
Ẑēn fèŝ-i na pròva d' intánt.

II. Per vo, Segnēur Pater Verginer,
Per vo vèl sta pue' de cianzón,
Ẑēn che sëis deventà capuziner,
Vo, nòš pitl mut da Anción.

III. Ve diŝe mè-drē doi paròles,
Ma drēt ala bòna y böl brèt;
Savēis pu ch'è fa pitla scòles,
Y chēles mò massa da frèt.

IV. Audíde ẑēn cie che ve diŝe,
Y cie che è 'ncuei usservà;
Mè-drē che vòš cuer se-la riŝe,
Pò sons 'nce ie cuntentà.

V. Ciauzèi n' ēis-a drē' ala mòda,
Pò ḡëis mò deschēuz 'ncantēur;
Che ŝe ruvessais te vèl bròda?
Pò fosse-l 'n föter bur lēur.

VI. Dela bèrba ne, diš-i mè nía,
Che bèrbes à-i bēn 'ce tlo'ntëur;
Ugnún uel valëi cula sia,
Y mašima i ḡëuni can che la flëur.

VII. Y 'l guant, che ëis vo, Segnëur Piere,
Nen ie-pa 'n guan' da segnëur;
Je cële 'ntëur-òra y chiere,
Y vëighe, che duč n-à 'n miëur.

VIII. A vöster 'ncuei na tèl fösta,
Pudais bēn 'mpò 'n tò 'n miëur.
Minais-a ch'uníss' la tampösta?
Pu pò fais pu sot-al celëur.

IX. Y tlo sëis pu ënche a sosta,
Y duč à pu 'l guan' da san-dí;
Vòš böl sè-i bēn je cie che 'l costa:
Na pröša š'che chël da ugne dí.

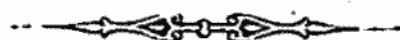
X. Del guant ne 'ndašëise vo nia,
Mè 'n böl padernòster y 'l brevier;
'L röst dašessaise dut via,
Magari per 'n criegl de pier.

XI. Doi còsses ie vòsta legrëza:
'N gran padernòster y 'l brevier;
Y chësta ie vòsta richëza:
Ma 'mpò sëis plu ric che 'n banchier.

XII. Vo sëis z̄ën segúr dela salvëza,
Y sëis vöramënter cuntënt;
Gudëis ugne vöra belëza
A vöster te 'n tèl böl cunvënt.

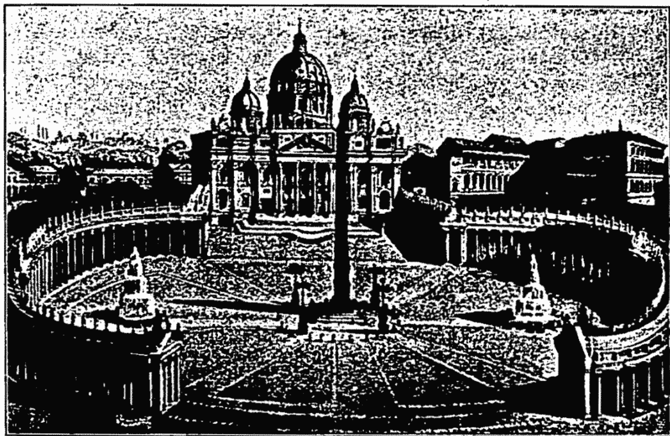
XIII. O bon Padre Piere, periëde
Per duč vòš amíč y parënč,
Ch'i ruve 'n dí de-beriëde
A vöster beač y cuntënč.

XIV. Y vo, che sëis tlo a sta nòza,
Gudë-v'la ugnún da crestián!
Drusëde z̄ën duč vòsta bòza:
Na viva a Segnëur Piere Damián!

La plaza y la dlieša de S. Piere a Roma.

La magra plaza del mont sarà 'mpò chēla de San Piere a Roma. Chesta plaza, ch'à na lunghēza de 340 mètri y na larghēza de 240 mètri, ie certlèda ite da una pèrt y dal'autra da cater linges de colones o sèves turondes; 'n dutes n-ie-l 284, dunque 142 per pèrt. Danter la colones o sèves passe-l trēi strèdes o pòrteš tan lèrč, che pudēssa passè doi caròzes a pèr. Sul tēt de chiš pòrteš ie-l 162 bōla gran statues de sanč. Dut ches lēur, ch'ie unì fat dal an 1655 fin al an 1667, à custà passa cater milións curones.

La plaza y la dlieša de S. Piere a Roma.

A mōža plaza ie-l 'n gran obelísc, o cò che nēus dišón, na bōla sèva spiza, 25 mètri auta; da una pèrt y dal' autra de chesta sèva ie-l a dì del tudēsc 'n gran Springbrunnen, che spriza sú l'èga dí y nuet plu aut che na cēsa.

Da chesta plaza de mōz va-η su per 21 šalires y ruva dan la cin rēses dela plu gran dlieša del mont, frabichèda a unēur del apòstul san Piere, che ie mòrt, cò che la stòria conta, sula crēuš, l'an 67 dò Gešú Cristo. Suplì fòve-l unì a-prēš-a puec pròpi ulà che ie zēn si dlieša. Sula fòssa de san Piere à pò frabicà 'l tèrzo papa, ch'òva inuem Cletus y ch'à regnà dal 79 fin al 91, na pitla capōla, ulà che i prim crestiáns s'abinòva a fè si urazións y devuzións. Tel medōmo luec, ulà che fòva chesta capōla, à 'l còser Constantin y si fións dal an 320 fin al 350 lašà fè na gran

dlieša, che muessa vöster stata, cò che diš la vödla scritures, böla termënt. Ma chesta dlieša ie ḡita 'n malora cul tëmp, y 'nši à scumencià 'l papa Nicolao V. l'an̄ 1452 a frabichè na dlieša nueva. La frábica à durà adös doi cënt ani, percie che la dlieša de san Piere dal dí da 'ncuei ie permò unida cunsagrèda dal papa Urbano VIII. ai 18 de novëmber 1626.

La dlieša de san Piere n'ie pròpi la plu böla, ma bën la plu granda del mont. La ie 187 mètri longia; la larghëza n'ie dlonc unfat, percie che da una pèrt y dal'autra ie-l capöles, che per sè 'nstësses ie böle de bën-de-bò gran dliešes. Pò muess-uη ënche savëi, che la dlieša ie fata 'n forma de na crëuš, a-prëš-a puec š'che la dlieša da Urtišëi dal dí da 'ncuei. 'L tòc de dlieša, che fèš ch'sta crëuš, ie 137 mètri lèrc.

Autèreš ie-l te dlieša de san Piere trënta. 'L gran autère ie böláu ta möza dlieša sot-a 'n gran baldachin de bront. Sun chëš autère pò mè dì 'l papa mëssa, y per chël se tlame-l ënche »autère papale«. Sot autère ite ie-l 'l sepolcro o la »confessio«*) de san Piere, che 'η pò ḡi ḡu per doi böla šèles de miërmul a udëi da-uḡin. Ma 'nce a stè dan la ciancelèda turonda, ch'ie dan 'l gran autère, vëiḡ-uη 'l sepolcro de san Piere. Sun chesta ciancelèda ie-l 89 gran lampes 'ndurèdes, che vèrt dí y nuet a unëur de san Piere. Sëura 'l autère ie-l 'n böl gran plafón turónt o cúpola plëina de viereš, che vën purtèda da cater gran pilastri. 'N sarà bën pueč che vën a Roma zënza ḡi sula cúpola a cialè ḡú.

Dò 'l gran autère, ma bon tan da lonč che la dlieša da Urtišëi ie longia, ie-l mò n'auter böl autère, che se tlama la »cátedra« de san Piere, percie che sun chëš autère ie-l la cátedra oder 'l stuel, ulá che san Piere stašòva a 'nsegnë la dutrina crestiana. Cheš stuel, che fòva de lën y che, al dí da 'ncuei, ie ciarià ite de bront, ie sëura 'l tabernacul y vën tenì da cater gran statues, che raprešënta i dutores dela dlieša: Ambrosio, Agostino, Atanasio y Giuvani Crisostomo.

Z̄ën fosse-l mò da cuntè sú duta l'autra marueies y belëzes, ch'ie da udëi te dlieša de san Piere. Ma l'ie pròpi böláu 'mpušibl a ulëi dì dut y ne fossa-pa niança lèrc no te cheš pitl calënder. Basta savëi, che te dlieša ie-l passa doi cënt monumënč y statues de miërmul o bront, una plu böla del'autra, dut cunst möfun. La plu böles y plu grandes ie: chëla de santa Verònica, santa Elèna, sant Andrèa Apòstul, y san Longino, che ie metudes una per pilaster che pòrta la gran cúpola. N'autra statua meríta ënche de vöster numinèda, la statua de bront de san Piere, che sta sentà sul tròno da vëscul. Bën ugni crestián, che va a san Piere, bossa 'l pö drët de ch'sta statua, y a fòrza de bussè ie cheš pö šaldi menà ḡú. Finalmënter sibe mò usservà, che te dlieša

*) »Confessio« se tlama 'l sepolcro, davía che ugni mártire cunfessöa mo 'nce te fòssa 'n zèrta maniera si föde crestiana, per chëla che 'l ie unì martešà.

de san Piere ie-l 35 còrps sanč y na quantità straurdinária d'autra relíquies.

Chi che vẽn dunque a Roma y va a san Piere, ne 'l fèše mè per curiosità, ma per devuzión, percie che 'l luec ie vöramenter sant, luec ulá che ch'l böl Die per interzessión de san Piere à cunzedù y cunzöt mò truepíšima grazies a chi ch' à la bòna vulentà de viver y murì da bon crestián.

Segnëur Antòne da Fussèl.

L' amór del' oma.

(Da Fr. Moroder de Lenert a Urtišëi, dò na ciántia inglëiša.)

I. Cie ie-l che sun cheš mont lieia 'l cuer
'L plu santamẽnter, del ric y del puer',
Che böle al našer cun gaudio nes saluda,
Che dura fin che la mòrt nes spartẽš y dut muda?
'L miëur sun cheš mont, che dal ciel nes pò unì dat,
La magra bendešión ch' Idie nes à fat,
'L plu amabil, 'l plu vëira, 'l plu che dura:
'L ie l'amór del'oma y si cura.

II. Tan de mèi böl dan nòš našer, y pò ce bria
Pra la cuna, dí y nuet ne laše-la dò nia,
Ce lëur a nes cuntentè, ce tẽma, ce cura,
Dut supòrt-la cun pazienza zẽnza mesura.
La riš cun nëus, y a cuer i va duč nòš mèi,
Y ce festide, ce duel, can che son amalèi.
Mèi n' à-la fat assè y pra nëus sta-la for,
Mèi ne se stancia del'oma 'l gran amór.

III. Y pò che son plu granč y cheršui sú,
Che 'l mont minacia nòsta giuventú,
Ši che la se pròva cun bon 'nsegnamẽnč,
Che restonže da lonč dal mèl y biei valẽnč.
Tel pericul nòsta miëur custòdia sarà
Ch'la paròles d'amunizión y d'aurità,
Che dut a bònes y tan de cuer rešona
Plẽn de tẽma l'amór de na bòn' oma.

IV. Y can che cui ani 'ncie per nëus vẽn 'l tẽmp,
Che se 'ngignón cumpanía y tèl pitla gẽnt,
Che tan nes sta a cuer, y ch' i ulón tan bon,
Mè per nòsta familia nëus se festidión,
Ugnún a sè pẽnsa y per i siei cialerà,
Del fra, dela sòr, del amíc l'amór passerà;
Ma še duč t'ẽss' desminciá y t'ẽss' tralašà:
No mèi, mèi l'amór del' oma ne sarà finà.

I lèreš ch'òva mazà la ḡënt de Rustlèa.

I. I lèreš romp ite te cēsa de Rustlèa.

'L fòva del 1836. La cēsa de Rustlèa fòva 'nlēuta frabichèda šiche la ie mò al dí da 'ncuei: l'òva doi partimēnč, ma ded-ite ne fòve-l deguna šèla da ḡi su-aut. Bas-ite stas̄òva bèra Z̄anöto Delago cun si fēna Mariana y 'n mut Levìš; i òva doi fanciöles, una Maria Messner y l'autra na Badiòta che se scris̄òva Rudifèria. Chest' ultima ie mò stata giut te Gherdēina dò-prò. Sēura-ite stas̄òva 'n calighè, Jacun Rubatscher, 'ŋ i dis̄òva Jacun Toc, cun si fēna i mò doi ëiles a fuec.

Bèra Z̄anöto òva butēiga. De sēires, can che i òva servì la ḡënt ch'univa a cumprè ite, z̄aròv-i la pòrta a-benēura y ne giauríva plu auter ch'a de tèi ch'i cunešòva bēn.

'L fòva ai trēnta de setēmber. 'Nfin la söt da sēira òv-i vendù ròba; can che l'ultimo, che fòva unì te butēiga, bèra Casper Ploner, s'en fòva ḡit, òv-i z̄arà la pòrta. Tòne Tolpeit, che fòva ënche sta sun Rustlèa a cumprè zöche, òva udù, can che 'l s'en fòva ḡit a cēsa, 'n furösto cun 'n stlòp sul còl uniàn sēura Rustlèa ḡú de viēres de Rustlèa. Ma 'l ne s'òva pessà nia auter.

Bon, ntant s'òva bèra Z̄anöto tēut ca la pipa y ḡiva iust òra 'n cēsa-da-fuec a se-la 'mpiē, che zachèi smaza pra pòrta y pröia per tudēsc ch'i 'l laše ite. L'òva iust ulù vöster, che bèra Z̄anöto gēure 'n ch'la sēira zēnza cunēšer chēl ded-òra. Te chēl mumēnt i dà böle l'auter na scurtlèda cun 'n stilöt. Bèra Z̄anöto s'en mucia te stua i svèja: »Ḡēnt, 'nsnuet sons duč andáč.« Y l'auter dò ad ēl. Bèra Z̄anöto mucia te standègun, ma 'l ne la fèš plu a stlu 'l uš; l'auter à pedù mēter ite 'n brač y ti dà del stilöt ulá che 'l 'l toca, nfín che 'l toma 'ntēur. 'L òva, bèra Z̄anöto, passa 27 frides dis̄-uŋ, can che 'ŋ 'l à giatà.

'Ntant òva n'auter Talián metù man de laurè òra 'm pòrte y te cēsa-da-fuec: 'l mut Leviš y na fanciöla fòva unii mazèi iló. Anda Mariana y la fanciöla badiòta s'en fòva mucèdes te standègun. Can che 'l lère, ch'òva mazà bèra Z̄anöto, les vēiḡa giate-l anda Mariana y la zèra òra 'n stua. La fanciöla se teniva prad ëila, y ie unida trata òra pèa. »Bezzi o la vita« svèje-l. — Anda Mariana i 'mpermēt d'i dè dut ce che l'à, ma 'l ne la laša 'mpò no stè; adúm cul auter lère, che fòva unì ite de pòrte, la tire-l òra te pòrte y scumēncia a la scurtlè, ëila y la fanciöla, che fòva mò for tachèda te si brač.

Te chēs̄ mumēnt ruva bèra Jacun Toc sun pòrta. Su-aut dis̄òv-i la curona; pò, can ch'i òva audì ch'sta fuera, s'òve-l pessà de frì ḡú, še bēn che si fēna n'ulòva. Can che'l gēura la pòrta, se destuda la lum che 'l lère òva purtà òra de stua. Z̄ēn fòv-i

a scur, y la fanciöla che fòva pro anda Mariana, s'en mucia böl a chiet — i diš chė l'òva i stentíns ded-òra g̅ú —, y sauta sa Lèc a cherdè g̅ēnt. Sa Lèc stašòva bèra Ušöp Ploner; 'l manda debòta si fi Stöfun a cherdè d'autri, y ēl 'nstēs sauta cun si auter fi Giuvani via Rustlèa.

I lèreš, che fòva a scur, n'udòva 'nstēš no plu, cie ch'i fašòva; che zachèi fòva unì da pòrta ite, s'en òv-i bēn 'ntendù: chēl che fòva de guárdia ded-òra da pòrta, òva metù vèrda massa puec. Z̄ēn tel scur mēt-i man de se scurtlè y de se dè 'ntra ëi. Bèra Jacun Toc s'òva 'ntendù massa tèrt de cie che se tratòva; 'l nen òva nia tela man y cēla bēn de s'en mucè debòta. Ma 'n lère ti fier dò, 'l pöia y 'l copa. Bèra Jacun chērda 'n aiút, y si fēna vēn d'aut g̅ú. Ma là ne ruva nia g̅ú leprò, che 'n lère ti vēn böle a 'ncontra per la mazè: ëila mucia, ēl dò. Sun šèla la pöie-l per 'l chitl. Rieš pessèda, i laše-la 'l chitl tela man y s'en mucia. Ma la ne l'ēssa 'mpò no fata, še ne fossa unì te chēla Ušöp Ploner (da Lec) de-sëura g̅ú; sun ch'l còl sëura Rustlèa mēt-l man de fè na drēta fuera. Udëi n'udòv-uη nia plu, y 'l lère ne savòva, tanč che 'n fòva tla-sú. Sa dlieša sunòv-i böle ciampana a martöl. Can ch'i lèreš a udù ch'i ie 'mpandui, sel'à-i data piērsa; 'l lère ch'òva pià la fēna de Jacun Toc, n'i ie plu g̅it dò; 'l tòl ca 'l stlòp y tira 'n colp su per ch'l col; bèra Ušöp à audì la codla šiblàn dlongia via. 'Ntant sauta l'ëila suaut da pòrta ite y z̄èra la pòrta: a chēla mòda ie mò unídes salvèdes la trēi ëiles che fòva su-aut.

Chēi che Stöfun Ploner òva abinà per g̅i sun Rustlèa, à böle udù da lonč i lèreš muciàn via per puen' dala Gērva y la-via òra. 'N i fòva bēn sautèi dò, ma tel scur ne fòve-l sta möz̄un de 'nfè nía. I lèreš ie g̅ič 'n chēla nuet y l'auter dí 'nfin ch'i ie stai boni; i muciòva for de viēres de mon'de Sēuč. Un s'òva perdù la cazina, che' η à pò giatà sun strèda. Te 'n medèl òra 'n mon' de Sēuč à-η giatà 'n stlòp, na pistòla y 'n gran stilöt: iló fòv-i roč ite y s'òva fa da majē. 'Nce te n'auter medèl à-η giatà 'n stlòp: un' sòva despartì dai autri y fòva g̅it sëul de viēres de cēsa.

II. I lèreš vēn piēi sú.

L'auter dí à-η böle mandà da Ciastöl de möz g̅ēnt a i cri, y fat a 'l savēi ai autri giudizi. 'N pò se pessè che 'l nen ie saurì cri sú valguni òra 'n mon' de Sēuč, y 'l nen ie nia da se fè marueia, še 'η n'i à plu piēi.

Ma a Faša fòva revà 'n valgún dis dò un pra sugnería a cuntè che, a unì da Gries a Perra, à-l urtà 'n còšo ch'i savòva drēt da temēi y che cialova pròpi òra šiche 'n lère: 'l fòva mèl ciafià, semiòva d'avēi na trica de vèl sòrt, y òva na man liēda sú; 'l di-

s̄òva, che 'l s'òva fa mèl a tumè 'nzaul. 'L fòva per g̅i a Pardáč a tò zöche sanč che 'l òva mò da vĕnder, dis̄òve-l.

Sugnería à debòta mandà doi uemes de viĕres de Pardáč a 'l cri, y böl 'mpont 'l à-i pià iló. 'L ie unì menà te pers̄ón, y pò damandà òra; ma 'l n'en dis̄òva una na drĕta; tòs̄ dis̄òve-l inši, tòs̄ inò autramĕnter; cò che'l s'òva fa mèl ala man ne savòve-l ĕnche no da dì. Che chĕš fòva un di lèreš, chĕla fòva bĕn tan che segurá. Ma 'l ne fòva mözun de 'l fè dì òra vèlc di autri. Te plu de 'n mĕns che 'η 'l òva tenì te pers̄ón, òve-l mè dì chĕl: che 'l òva inuem Luigi Botticelli y che 'l fòva fèver a Grigno. Ma can che 'η savòva n' jĕde chĕl, pò fòve-l böle speranza de piĕ 'nce i autri.

'N à damandà dò a Grigno y à audì, che 'l fòva sta de setĕmber, dunque 'l mĕns dan che vĕgne mazà chĕi de Rustlèa, 'n valgún jĕdeš a Castel Tesino. Y pò iez̄-uη inò unìč a 'l savĕi, che trĕi tèi rie maladĕč, che duč schivòva föter a Castel Tesino, òva mancià 'nlĕuta dal fat 'n valgún dis. Doi frèdeš: Tommaso y Bovo Moranduzzo y n'auter, Angelo Balduzzo fòva stai òra 'ntĕur 'n dies̄ dis y fòva pò unii inò a cĕsa dut arfamèi, 'l guant zarà, da fĕn y da ledám; y dò 'nlĕuta rus̄nòv-i puec y schivòva òra la g̅ĕnt. Si fenáns s'òva ĕnche 'ntendù che messòva völster travenì zöche de no drĕt.

Bon, chiš trĕi à-i ĕnche pià sú, y prĕs̄ dò à 'l plu g̅ĕun d'ĕi cunfessà ite dut.

III. Bovo Moranduzzo conta, cò ch'i se-l' òva fat' òra. La cundana.

Tommaso Moranduzzo, si fra, ie sta chĕl che se-l' à pessed'òra y ch'à rus̄nà sú i autri. 'L fòva cramer, maridà, y òva 'nlĕuta 36 ani; a Castel Tesino òve-l 'n tèl pitl luec, plĕn de debíč. Na sĕira urte-l Luigi Botticelli a Grigno, 'n drĕ'loter, che fòva böle sta te pers̄ón doi jĕdeš; 'l òva 34 ani, fòva ĕnche maridà, y fòva per drĕt fèver; burt, fosc, dala bèrba foša ch'i curiva ite adös i uedli, cialòve-l bĕn òra pròpi šiche 'n lère o 'n sassín de strèda. A chĕs̄ i conta Moranduzzo, che 'l ie stat te Gherdĕina cula crama; te na cĕsa, ch'ie 'm pue' da lonč dal'autres, à-l spià òra dut: 'L patrón à na butĕiga y šaldi gròš; ĕl, 'l cramer, sà franc ulà che 'l i ascuent. 'L patrón ie 'n bon còšo, che se tĕm prĕš, fanč nen à-l deguni, 'l à mè 'n mut y chĕl nen ie nia drĕ 'nton. Še 'η fossa 'n trĕi 'm pue' da curagio, pudĕss-uη abinè 'n böl grum de šòldi zĕnza gran fè: Un messĕssa i fri permöz al patrón 'm pue' cula ríes, pò das̄ĕsse-l-pa ca i šòldi zĕnz' auter, dala gran pĕura che 'l ĕssa; y i autri messĕssa cialè che ne vĕgne nia fa fuera o cherdà g̅ĕnt.

I conta nce, che bèra Z̄anöto òva dessenà cheš cramer cun na matada y che l'auter i òva pià 'l sĕn̄. Cheš Talián vendòva

sanč. Bèra Žanöto i òva cumprà ḡú l'an̄ dant 'n sant Antòne, y, per fè na cuienada, diše-l al Talián, che'l dēssa i 'n menè na biena. L'auter vēn l'an̄ dò cun chiš sanč; sà-η bèn, che bèra Žanöto n' i òva cumprèi. De chēs̄ dēssa 'l Talián s'avēi dessenà.

Bon, cheš fèver Botticelli se pēnsa 'm pöz; 'ngali diše-l che 'l sta ala pèrt, a cundizión ch'i grôs̄ vēgne partii rēidla; ma che 'η muessa cialè de giatè mò doi uemes, per vöster plu segures; še ches̄ buteghier ie tan ric, giata bēn 'mpò ugnún nia mèl grôš. Chi fosse-l-pa mò da giatè?

Moranduzzo ch'òva 'mparà a cunēšer šaldi ḡēnt a ḡi cula crama, diš, che Angelo Balduzzo fossa'l drēt; 'l à danz permò 24 ani, ma 'l n-à böle fat 'n valgunes, y ie sta žarà via plu jēdeš. 'L quarto fossa Ḡambatista Pelloro. Chis̄ doi fosse-l mò da giatè. 'L va ala Plief de Tesino a i cri, i mēina t'ustaria y i paja da böver 'nfin ch'i fèš pat cun ches̄ malán. Ma Pelloro n'i òva nia drē' crēta ala stòria, y 'n valgún dis dò i à-l fat a 'l savēi, che 'l ne tēn pèa, ma ch'i dēssa stè zēnza festide, che 'l ne dirà a deguni nia.

Zēn fòve-l inò da 'n cri n'auter. Botticelli dis̄ a Moranduzzo, che 'l dēssa cialè che si fra Bovo Moranduzzo stèbe ala pèrt. — Chēs̄ òva 'mpermò 24 ani, ma 'l fòva ēnche böle sta 'n valgún jēdeš a i cialè ala mas̄óns scures. Si fra Tumèš à sapù da i-la ciaculè sú tan giut, che 'l à 'mpermetù de ḡi cun ēi.

Doi sēires s' à-i mò abinà dui cater a se rus̄nè òra dut cò che toca. Ueia y curagio òva mè i doi plu vödli, 'l fèver y 'l cramer; ai autri doi i mujòva per drēt ch'i òva 'mpermetù. Ai 28 de setēmber, 'n miērculdi, òv-i fat òra de piē via. Sà-η bēn ch'i s'òva tēut èrmes cun ēi, pò cērn y pan, ch'i ḡiva te vèl medèl a se cuḡinè, y èga-de-vita, per giatè plu curagio. Ḡi ḡiv-i per 'l plu de nuet, y de dí paussòv-i. Ai 30 dala trēi dò-mez̄-dí fòv-i muečsun mon' de Faša a piē ḡú.

Can ch'i fòva revèi ḡú, fòve-l böle scur. 'L cramer y 'l fèver va pò dan òra a fè la spia; i vēn prēs̄ inò a dì che dut va bēn y ch'i pò la 'mplantè. Y dui cater pöia ḡú de viēres de Rustlèa. Bovo Moranduzzo, che se tēm, mēt-i ded-òra a fè la spia. 'L cramer, ch'à 'mparà tudēsc a ḡi cula crama, smaza a porta y prōia per tudēsc ch'i 'l laše ite. Can che bèra Žanöto gēura, fier-i ēi trēi da pòrta ite.

Dò 'l fat fòv-i mucèi duč de-beriēda 'm pöz. Pò òva Bovo messù restè inò, che 'l òva mèl a 'm pö. Ēl fòva ḡi per Trēnt y Valsugana a cēsa. I autri trēi òva mò durmì adúm 'n chēla sēira, te chel medèl ulà che 'η òva giatà l'èrmes. L'auter dì s'òv- i ēnche despartì per ne dè nia suspöt. Y i l'òva-pa mò pajēda dassēn̄: i ne se 'nfidòva no a priē d'albiērc no de vèl da majē; pò òve-l mò metù man de ḡetè 'n doi o trēi dis fort. Doi fòva revèi a cēsa dut mòi y arfamèi; Botticelli òv-uη böle pià a Pardáč.

De cundana òv-i giatà 20 ani per-un, auter che Bovo; chël òva giatà 15 ani, pervia che 'l nen òva fa nia a ḡënt y òva cunfessà ite dut.
A. L.

Per la fösta del 1908 a Urtiṡëi.

I. Ve saludón cun duta stima,
Mont de Frèa y Gherdenacia,
Vo de Sëlva y sant' Crestina,
Dut Surèghes cun Puciacia,
Vo Badiòč y Ampezáns,
Mò Fedomes y Fašáns,
Bën unìč duč a un,
Per la fösta del chemún.

II. Vo Ladíns sëis duč 'nviëi
Per sta fösta a ḡudè;
Pitl y grant, tan ëiles ch'ëi,
Da nòš chemún a saludè
Y ringraziё del gran unëur,
Cura y bria, che s'à dat
Nòs Grof amà y bon Segnëur,
Che sëulamënter chës à fat.

III. La natura dut plu böla:
Dut se-la gëut, bën grant y pitl;
Tan plu tlèr ie mont de Söla;
'Nce l'ava à n'auter chitl.
Dut se-la riṡ dala legrëza,
Sauta y ciga; china i pëš
Te ruf cun gran svaltëza
Spriza 'ntëur y se devertëš.

IV. N'ulës^{s}' dì nia dela mutáns,
Di mutóns, 'nce del'oma,
Dut deslià, 'nchina i cians
Sauta 'ntëur š'che mač y toma.
'L plu da rì ie mò Sas-plač,
Sas-lonc ne sta plu nia chiet;
Chi crëps sta ca š'che cater mač:
Pudëss' minè che 'l ie 'n suen te liet.

V. Dut sauta adúm a decurè
Cëses, plazes, a fè purtóns
Cun nëif, stanges, y a purtè
Daša, 'nce tèi pitli mutóns.

I vödli ambòlč: Chël da Snetón,
Da Còsta, Murèda y 'l Cadèmia,
'L Pöc, 'l Purger, chël da Janón,
Fač de nëif meríta prèmia.

VI. 'L ie dò-mez̄-dí, z̄ën prës̄ la doi,
'L Grof muess' ruè bën ugne mumënt;
Ḡënt ie-l böl dlonc sun ugne troi,
La mus̄'ga sauta che'l ie 'n spavënt.
'L ambòlt saluda 'l prim de duč,
Pò chëi de scòla: Segnëur Pluán,
Šizri, dutores, y Segnëur Puč:
A dui ti dà Segnëur Grof la man.

VII. Cun gherlanda spiza sie[s] mutáns,
Fòve-l a reciöver nòš Segnëur,
Ne se diš tan böles, semiòa fiáns
De 'n còser, no d'usèdes al lëur.
Ch'la Milia à dit tan böl y a drët
Chel rim che bèra Franzl à fat;
Je m'è 'namurà, — Die benedët
Ḡude-me, še no devënt-i mat.

VIII. Val de Gherdëina, mi legrëza,
Data de fertuna très y très;
Dut stupëš per ti belëza,
Tèi biei crëps y monč che t'ès.
Rösta š'che t' ies per for y for,
'N pòpul 'mpulsà de spirt y vivanda,
De cunfidënza a Die y amór
Al lëur; 'l ciel te dará la gherlanda.

Cristl Delago.

La Madòna à da-gnëura ḡudà.

(Da Segnëur Pluán Anderlan.)

La vödla dlies̄a da Urtis̄ëi ne fòva zacán ulá che la ie al dí da 'ncuei; la fòva sa sant' Ana, ulá che ie z̄ën la curtina, y fòva 84 pieš longia cula curtina 'ntëur ite, cò che 'η vëig̅a mò te truep lueš. Dlongia fòva la capöla de sant' Ana, cò che la sta mò al dí da 'ncuei; y che, a chëi tëmps se tlamòva la capöla dai òš. La dlies̄a iló fòva stata frabichèda l' an̄ 1744, ma i òva fat la murèdes massa dëibles, a maniera che les zessòva; 'l revëut trag̅òva de gran sfësses cun gran pericul de tumè ite, y la dlies̄a scumenciòva a se sfënder. Per chël à pò chëi da Urtis̄ëi frabicà la gran

dlieša che ie zën. Y dò ch'i l' à abuda finèda, à-i trat gú la vödla dlieša y à fat dut curtina 'n maniera, che fòva mè-drë plu 'l ciampaníl sëul 'm pö, che semiòva al ciampaníl da Sta. Crestina. Gá che pò i ne savòva plu ce fè cun cheš gran ciampaníl uet — la ciampanes òv-i böle purtà gú sul ciampaníl dela dlieša nueva, — à-i destinà de 'l trè ënche gú. Ma cò fè per 'l fè bon-marciá?

Prima de dut 'l à-i stizà cun na gran quantità de trames da pèrt de sëura, pò à-i scumencià a giavè sot òra 'l fundamënt da chëla pèrt, ulà ch'i òva metù i trames. Can ch'i òva pò finà, che 'l ciampaníl stašòva adös tel aier de-sëura-pèrt, à-i 'n dí dò-mež-dí dat fuec ai trames per 'l sturcë; 'n gran grum de gënt s'òva abinà sun som i ciamps da Stlesúč a cialè, cò che 'l toma. Y 'l ie tumà ite su per i ciamps da Stlesúč cun pitl lëur y zënza fè 'l mënder dan ala capöla de sant'Ana che fòva dlongia.

Cheš ie-l da lieger tela crònica, che vën tenida sú te calònia da Urtišëi.

'L vödl Tiroler.

(Da Segnëur Plnán Anderlan.)

Vivòva a Urtišëi dan 40 ani 'n tel uem, ch'i i dišòva 'l vödl Tiroler, percie che 'l fòva de gran statura cun na gròpa da gigánt y ghèrt š'che na lores, šiche i uemes da zacán, che 'ncuei cun dí ne s'en vëiga plu. 'L òva bën abù 'n luec, ma 'l òva messù 'l vënder, y se davagnòva 'l viver cun gi ad òures. Ne fòva pròpi chel gran sant, ma 'n galantóm de gran föde y carater. Spezial-mënter n-òve-l una na bòna, che ie stata la gauša, che 'l à fat na bòna mòrt, cò che pudón sperè cun duta rešón, y che ue zën ve cuntè.

Ulá che 'η pöia ga pö de plaza gu per 'l puntón dal puent de Pana, ie-l mò 'ncuei murà ite te mur na pitla statua dela ma-dòna da Waissenstòn, y la gënt i diš la »Madòna del Purger«, gá che 'l nëine de ch'sta familia l'òva fata fè y mëter sú. Cheš vödl Tiroler òva la usanza, ugne jëde che 'l passòva iló, de se fermè dant a ch'la madòna, de tò gú 'l ciapöl y de fè na pitla urazión. Cheš òve-l fat per truep ani y ie sta pajà dala madòna a na maniera, che duč dišòva: »Ala madòna ne fèš-uη nia de-bant.« —

'L fòva doi dis dan Pasca de Mèi, che cheš vödl Tiroler, — 'l òva böle passà i 87 ani, — zënza savëi percie, ie tumà a cësa via per tiëra zënza plu se 'nsavëi o pudëi rušnè. Chëi de cësa ie depò de-bòta corš a cherdè 'l dutór y segnëur caplán, y trame-dui fòva tòš iló. 'N chël mumënt, che segnëur caplán ie ruà da-

ug̅ín dala leticria de cheš puere vödl, à-l giaurì i uedlj y à scumencià a rus̄nè, che 'l à pedù se pistè, unì urdenà y reciöver 'l sant uele. Dut à durà 'ntēur n' ēura y möz̄a. Pernanche 'l à abù recevù duč i sacramēnč, s' à-l inò pendù via y ie mòrt doi ēura dò.

Cheš fat vēira mostra, che 'η dē da-gnēura vöster devòč ala Madòna, magari 'nce mè-drē cun na pitla urazión ugni dí. 'η ne 'l fèš segúr no de-bant. La madòna paja dut.

Hansl maladët.

(Da Segnëur Pluán Anderlan.)

'L fòva n' jēde 'n tèl uem, che se tlamòva Hansl, y percie che tel cē ne fòva dut cuet òra y che 'l fas̄òva 'n datrai 'm pue' na strambaría, i dis̄òva duč Hansl maladēt. Tra l'autres n-à-l fat n' jēde na drēta blòta, che se meríta d' unì cuntèda. Cheš Hansl s'òva frabicà na pitla cēsa da 'n partimēnt sēura ite, percie, a se-l dì mè 'ntra nēus, 'l òva 'm pue' 'l muet; chēi tēmps frabricòv-uη bon-marciá, y 'l ulòva se fè vèl de blòt. Per chēl ulòve-l fè dala pèrt de sot 'n pitl z̄older da pudēi g̅i òra y cialè 'ncantēur, cò che la nibles va y cò che 'l tēmp ie y mò per autra còsses, percie Hansl fòva da-gnēura stat 'm pue' curiēus y caprizièus. I doi trames fòva böle metui ite, che Hansl maladēt ie unì d'auter pensier: de fè mè-drē na funöstra, percie d'inviērn è-i pò for da parè la nēif y me sfrēide massa la mas̄ón y pò n' è-i for del'auröla de laurè cun nēif. Ma, se pensòve-l, cò muess-i-pa fè z̄ēn? I trames ie böle metui ite, y a tò 'l zumpradēur coste-l inò, y spendù è-i zēnza böle assè. Ma da maladēt che 'l fòva, s'à-l pessà: Chēš pòss-i bēn fè je 'nstēs y me sparagne al mancul doi da-söč. Y cie fès̄e-l? 'L tòl ca na šèla, l'ērč su per 'l mur, va sù, se sēnta g̅ú sul tram, y scumencia a 'l siē via, ma ded-ite-pèrt, per-möz al mur. Te n'jēde crēpa 'l tram, y Hansl cun tram y sia y dut toma g̅ú, se fēs̄ mèl a 'n brač, se romp doi rēpes y fruza mò la sia. Ma Hansl, nia sperdù, löva sú, se craza 'l cē y diš: Chēs nen ēss-i-pa minà; muesse-pa bēn g̅i da dutór 'n dumēnja, y chēl costa mò.

Sentënzes.

A sunè adròv-uŋ strumënč;
A ciantè muess-uŋ vöster cuntënč;
A uḡinè muess-uŋ vöster biei valënč;
A 'mparè muess-uŋ vöster drët diligënč;
A n' arŝumè muess-uŋ vöster for atënč;
A studië mand-uŋ per 'l sòlit studënč;
A se dessenè devënt-uŋ revënč;
A se puznè devënt-uŋ ruḡënč;
A böver devënt-uŋ 'm pue' ruŝnënč;
Še 'l ie puecia lèrc, se fèŝ-uŋ strënč;
Še vèlc dura massa giut, devënt-uŋ busiënč;
'N tira plu saurí še valguni spënč;
I ueves da Pasca 'nḡign-uŋ 'ntënč;
La fòrbes adròva chëi che depënč;
Chëi che se pèra, ie chëi che vënč;
Ded-òra da Bulẑán diŝ-uŋ a Rënč;
'L ḡiëut y i rati ie šòrfes y rassënč;
Ulá che 'l ie viëra, ie-l da-gnëura spavënč;
De rögula plura mè-drë i parënč;
'N grum de pensieres, 'n grum de mumënč;
A 'n fè passa mile, 'n uele-l dai cënč.

Segnëur Batista.

'N puec per sòrt.

Pitla defrënzia. 'N dí passòva 'n tèl zarlatán de 'n snòps-prueder dan 'l paláz de 'n gran segnëur via. 'L guant òve-l plu tòŝ blot da pientles che da zandli — pò vöster, davia che fôva n'ël y no n'ëila. — òra de na fuja dela ḡòca dut tacunèda cu-còva òra na bòza, še bën che 'l ne fòva-pa un de chi slabòcs che va cun bòzes 'ncantëur. Can che 'l ie revà sot-al purtón del paláz, i à-l dà sú na tèl cërta udlèda, pò s'à-l autà ḡu-vier y à dit tra sè 'nstës: »I fèŝ 'n tèl fè de cheŝ gran ricón ca-sú, a mí me pèr che sibe pitla defrënzia tra mè y ël: ël à-pa möfun scumencià ẑën 'l segondo milión, y je scumënce 'l prim.« S. Batista.

Un plu maladët del auter. Cristl y Franzl s'udiòva a mòrt da 'm pöz 'nca böle. Ma ne va via giut, che dui doi vën ẑarèi ite: Cristl òva rubà n'ëura, y Franzl na vacia. 'N dí s'ancont-i te perŝón, can che i ḡiva dui doi sul gòng a spaz. Š' i ne foss' stai te perŝòn 'n chël mumënt, ëssa ugnún purvà d'i dè na scurtlèda

al auter, ma te chēla zircustanzes à-i mè-drē messù se cuntentè de se dè böl a chièt un al auter 'n pitl reböc. »'M«. diš Franzl a Cristl, »fòrši pòsses me dì c'ēura che 'l ie.« — Y Cristl ti respuent böl rieš mò plu da mujē: »Ši, chēl pòss-i, 'l ie ēura de ḡi a mēuḡer.«
S. Batista.

* * *

Dišēde ma böl de-bòta: 'N ne cherdēss', che ch'l mēnder dēss' mēter pēn, che 'η ne 'l dešedēss', 'nce še 'η 'l cherdēss'.
S. Batista.

* * *

Te na ustaría fòve-l n' jēde na mēisa plēina de ḡēnt, danter ite trēi móleri, un maḡer bravatón del auter. 'L prim diš: »Je è depēnt 'n tò' de bröia che la semiòva tan franc miērmul, che per pròva l'ons metuda te dròc, ulá che la ie subít arsida a fonz.« — »Chēš n'ie nia,« diš 'l segondo, «je è depēnt na lòntšòft š'che la ie d'inviērn, sula tēila, cun crēps da nēif y da dlacia, tan naturèla, che can ch'on tacà sú 'l chèder te stua, ie arsì 'l termomèter de-bòta ḡu a vint gradi de frēit.« — »Vo doi sēis bēn doi puere fúšeri,« diš 'l tèrzo, »ma je bēn è fat 'l retrát a Piere Lul tan spudà che 'l messòva unì 'n polbierer doi jēdeš al'ōna a i fè la bèrba.«
Sèpl da Passua.

* * *

'N fèver òva 'n dí urtà a cialè 'm pue' massa te gòt y, cò che la va, fòve-l unì bēn-debò' dala stopa. 'N valgún tèi ḡēuni se pēnsa d'i tò ḡú si böla gran bèrba y d' i dè sēura na tèl còta rossa, chi òva giatà, je ne sè ulá je. Pò 'l mēin-i dant al cunvēnt di Franciscáneri, sona la ciampanöla y s'en mucia. A udēi na tèl šiessa ie chi puere padri dut sperdui, y 'l mēina de-bòta te liet. L'auter dí, can che 'l fèver se dešēida, veiḡe-l tan de Franciscáneri 'ntēur liet ite, che 'l mēt man a pensè dò še 'l ie 'm pon'de mòrt. I'l damanda, cò che 'l l'à; ēl respuent che 'l ie fèver te tèl y tèl luec. Pu, se pēns-i, 'l à bu tant, che 'l ie unì de cervöl. Ēl 'nstēš n'ie nia bon de la 'ntēnder, cò che 'l ie revà iló y se mēt a dubitè. — »Bon«, diše-l, »ḡide da mi fēna tlo y tlo, y damandē-la še son iló. Še son iló, pò ne sons je; še ne son iló, pò sons je.« — A cēsa manciòve-l, y sa-η bēn che si fēna ie de-bòta sautèda tel cunvēnt a udēi, še bēn che la ne fòva bòna de crēier, che 'l fossa ḡit tel cunvēnt, a vöster che fin-a-mò nen òve-l mèi mustrà idèa de 'n fè na tèla. —»A,« diše-la, can che la 'l vēiga, »chēš nen ie-pa mi uem ēl, me savòva bēn na granda. La uš semöia bēn 'm pue' la sia, ma 'l òva la bèrba longia. «— Zēn se fèse-l purtè 'n spiedl y se cunšidra. »Böl 'm pont,« svèje-l, »je ne son je no.« — La stòria n'ēssa mò giu' no finà, ma sa-η bēn, i Franciscáneri ie da-gnēura stai ḡēnt maladēta, y 'nši l' à-i tòš tufèda òra cò che la còssa ie ḡita.
S. da Passua.

Usöp anconta 'n dí si cumpère Tòne, che paròva vöster drēt mèl cuntēnt; davia de chēl 'l damand-l: »Cie ès-a Tòne, che te cēles ca tan dala luna?« — »O,« respuent Tòne, »'l dutór à cumandà a mi fēna, che la dēssa g̅i trēi önes a bagni.« — »A, cēla, cēla, chēs̅ ie-l, pò crēi-i bēn che te savrà rie a stè tan giut zēnza fēna«, dis̅ inò Us̅öp. — »O, tu gran macarón che t'ies, «respuent Tòne, »'l cuntrario ie-l: g̅i ne me va-la nia, la pèsta, ulá che m'òve böle tan 'ncunfertà.« Franz Moroder de Lenert.

* * *

La fēna manda na sēira un a cherdè si uem t'ustaria:
»Vie a cēsa, t'ès ch'l pitl amalà.« —
»O l' vēn-pa bēn mieč.«
»La fēna ie amalèda.«
»Pu, dut cò che ch'l böl Die uel.«
»Vie, che 'l ie na vacia che fès̅ vadöl.«
»Vède-pa bēn.«
»'L baris̅öl dal' èga -de-vita strèva.«
»Pò muess-i g̅i de-bòta.« S. da Passua.

* * *

Na sēira à-la metù man de m'en dì g̅ú drēt dassēn la fēna, per chēl che son revà tèrt. Je stas̅òve mè-drē sentà te liet y scutòve böl chiet. »Pu,« dis̅e-la 'ngali, »ponde-te pu g̅ú, 'l vēn ite 'n frēit che . . .« — »'Ntan la perdica iez̅-uη da-gnēura stai sentèi.« S. da Passua.

* * *

Na sēira m'è-i dešedà dala doi cun na drēta sēit. M'è pessà de g̅i a me tò 'm pue' de vin y me-l šaudè tel'èga ciauda. Pò l'è-i mešedà cun 'm pue' d'èga; y son g̅i te stua a me-l böver. La fēna fòva levèda sú pra 'n tèl pitl. Je gēure 'l uš, t'una man la bòza, tel'autra 'l cēir. »Z̅ēn ne dis̅-i plu nia, dis̅e-la, še te mētes mò man de sautè dala doi da dumán 'ncantēur.« — »Mi böla fēna! še 'η uel 'nderzè òra vèlc da chis̅ dis curč, muess-uη scumencè cula lum.« S. da Passua.

* * *

Cater jēdeš fòv-i revà massa tèrt a cēsa; 'l quinto jēde m'en à-la bēn dit na drēta musa la fēna. Can che l'à udù che nia ne g̅òva, dis̅e-la mò: »T'ies böl 'l mag̅er lump dela cura.« — »Dēude-te, n'en ès-a pròpi no giatà 'n mieur?« S. da Passua.

* * *

'N dí diš segnēur curát, me petàn 'nši cula man su na šabla: »A vo sēis 'n bravo uem, vo.« — »Rus̅nēde ma 'n'jēde cun mi fēna, pò ciaculēis-a.« S. da Passua.

Usöp y Tòne a messù gi cui saudèies. Da Pasca nen à-i nia pedù gi a cësa, i fòva massa da lonč. Per i fè na legrëza, s'à pessà i genitori d'i mandè 'm böl tò de cërn sfumiëda prun, ch'i èbe 'n òto dí da se tripè. Y gá che 'l vën plu bon-marciá, à dit anda Stina a anda Trèsl: Te pòrte-pa mè via la cërn a tí, pò fèses un pachètl; metón sú na zödula sui tòč, ch'l-un che ie de Tòne, y ch'l-un d'Usöp. La legrëza fòva bën granda, can ch'i l'à giatèda, ma i tòč massa pitli. Tòne se-l à finà 'l prim dí 'l sie, y n-ëssa mò majà. Usöp s'en à mò sparagnà 'n tòc. De nuet se pënsa Tòne: Ue-pa ti-la fè a Usöp; me maje-pa je ch'l tòc, gá che 'l ne l'à majëda. Dò 'l fat nen ie-l cunsëi; laša che 'l brontle. Ël löva sú y mët man de cri: Dant al dut de tanister d'Usöp, pò te scrin de mëisa, sot-a liet ite, y 'nfin-a-mèi te liet. Nia ne gòva, la cërn nen ie da giatè. L'auter dí à-l durmì plu giut ch'Usöp, pervia che 'l òva durmì puec de nuet. Can che 'l löve, vëige-l, ch' Usöp ie tel lëur de se tajë gú 'n tòc de cëirn. »Mostro, dì-ma, ulá ès-a ascundù ti cërn?« — »Pu.« dis 'l maladët, »ulá-pa auter che te ti tanister.«

A. L.

* * *

Anda Maria, 'm pue' ria š'che duta l'ëiles ie, dis 'n dí a Tòne, che ie sta böl dan-mez-dí a s'en böver 'n chèrt: »Vëgnes-a böle inò òra d'ustaría; pudësse pròpi sautè òra dela pöl dala rabia che te me fèses.« — »Je per mi pèrt,« diš Tòne, »n'ësse-pa nët nia de-contra.«

A. L.

* * *

'N père òva doi fións; cò che la ie, un fòva drët valënt, y 'nteressà al lëur; l'auter durmiva gën. 'N dí löva 'l prim a-beněura per gi a cumprè ite zöche ròba. Per strèda giate-l 'n tacuín plën de zödules da dieš da tlupè sú. 'L 'l pòrta a cësa. — Si père tòl 'l tacuín y va a i-l mustrè al auter fi, che fòva mò te liet. »Cëla tlo, frèt, cie che ti fra à giatà da tlupè sú, per chël che 'l ie levà a-beněura.« — »Caro père,« dis l'auter, »še chël che se-l à perdù, fossa sta te liet šich'je, ne se-l ësse-l perdù.«

A. L.

* * *

Fan tèi studënč, gëuni y de bòna ueia, y na sëira, šiche la garata 'n datrai, gans möfun bën ciantàn, y fasàn na drëta fuera très zitá. Vën ca 'n giandarm y nes svèja per-möz: »Ne savëis-a che 'l ie pruibì de ciantè de nuet a gi a cësa?« — »Pu scusëde, dis un, ne gon pu no mò a cësa.« — «Pò pudëis bën ciantè.«

A. L.

* * *

'N tèl mut diš a si père: »Á, ma ce nès cueciun che t'ès.« — Si fra, plu maladĕt, s'en à 'ntendŭ, che 'l père nen òva nia gĕn, y per i fè na legrĕza, diš-el de-bòta: »No, nen ie 'nce vĕira no; 'l 'l à brun.« A. L.

* * *

Šiche dut passa riĕš, dišòva 'n dí un, dut ie vanitá; da sĕira se pond-uη saŋ y 'nton, y da dumán, can che 'η löva, iez-uη mòrč. A. L.

* * *

Un ch'ulòva vöster maladĕt, damanda 'n dí 'n sapient per 'l šachè, can che 'l dĕssa marendè; l'auter i respuent: »Še t'ies ric, can che t'ues, še t'ies puere, can che te pòsses.« A. L.

* * *

'N paur òva udù, che na pèrt de gĕnt pòrta udlèies a lieger. 'N dí che 'l ie gi te zitá a marciá, vĕige-l te na butĕiga dut tèl ròba da udlèies, ròles y spiedli. Ue-pa 'nce je me cumprè 'n pèr d'udlèies, se pĕnse-l, va ite y diš ce che 'l uel. 'L buteghier ti 'n pòrta ca na tèl scatula plĕina d'ugni sòrt, che 'l dĕssa s'en cri òra, y 'n liber da lieger; nòš paur pròva, y pròva: deguni ch'i va bĕn; 'ngali i sà 'mpò al buteghier che 'l èbe giut da lĕur; 'l va da-ugín y vĕiga, che 'l tĕn 'l liber gú-vier. »Ne savĕis-a fòrši nia da lieger?« damande-l. — »Pu,« diš l'auter, »še savĕsse da lieger, nen adurvĕss-i udlèies«.

N'auter, che stašòva te 'n vilagio, ulá ch'i òva ciarestía d'ègа, vĕiga 'n dí te zità prò un che marciadòva de mašíns, 'nce mašíns dal'èga. Chĕl che les vĕnt, ti conta, che na tèl mašín dal'èga o pumpa, cò che 'η i diš, mĕina 100 litri d'èga al menút. Na tèla m'en compr-i, diše-l. Bon, chĕl dala mašíns 'mpermĕt mò d'unì 'nstĕs a la mĕter a gi, che, sà-η bĕn, 'l paur nen à prátiga de tèl ròbes. Chĕš fòva zĕn 'n gran afare per la gĕnt che n'en òva mèi udù. 'N ch'l dí, ch'ie ruà la pumpa, s'à-i abinà duč a udĕi. — Chĕl che fòva unì a la mĕter sú, damanda 'l paur, ulá che ie la funtana da mĕter sú la mašín. »Pu,« diš 'l paur, »š'ĕsse na funtana, nen adurvĕss-i na mašín.« A. L.

* * *

Na tèl pitla stòria da zacán, che nes mostra, ce fòrza ch'i òva 'nlĕuta. 'N grof va 'n dí pra 'n fèver, a fè 'nfrè si ciavàl. 'L cunšidra i fiĕres, che 'l fèver i mostra, i tòl ca y i romp 'n doi tòč; 'nši à-l fa cun sies 'n-dò-l'auter: »Chiš fiĕres ne vèl nía,« diše-l. Pô à-l mè 'mpò fa š'che 'l n-ĕssa giatà un che tenissa y laša 'nfrè 'l ciavàl.

Can che 'l fòva da pajë — 'l òva da pajë 7 fiëres y 'l lëur — i dà-l al fèver 2 tòleri da 3 raineš. Z̄ën à chëš scumencià a i cialè a chiš tòleri, 'n tòl ca un dò l'auter y i romp a möz ḡú. »Chis̄ ne vèl ënche no nia« dis̄e-l al grof. Z̄ën à-l messù la cunzöder, 'l grof, che 'l n-à giatà un da plu fòrza, y i à dat 'n luis̄-d'òr.

A. L.

* * *

Anda Lèna y bèra Piere ie inò unii a se dì 'm pue'. A de tèles muesse-l föter for ël dè dò. »Cò che la ie,« dis̄e-l, can che 'l ne sà pu cie dì zënza, »dan maridè t'ulòv-i tan bon, che t'ësse böl majà, y z̄ën me mueia, che ne t'è majà.« A. L.

Pensieres.

Die me-l perdone,
Še dis̄' cò che me sà;
Die me bastone,
Še chël ie falà. C. D.

* * *

Chi che mët vèrda, cie che d'autri fèš,
S'arsuma 'nstës y se revina la pèš. C. D.

* * *

Can ch'un miena, che 'l sà assè,
Ne sà-l plu nia, cie che 'l sà;
Can che 'l à pò vèle da fè,
Prës dò vëighe-l, che 'l à falà. C. D.

* * *

'N ambòlt che se vëic mè sè y si parënč,
Fèš tan che 'n ciavál, che ne tira še 'ŋ spënč.
C. D.

* * *

'N ciavál viërč pòss-uŋ menè;
'N chemún che n' uel udëi, ne se laša catrè.
C. D.

* * *

La bòna bales n' a-η drē d' autè,
La bòna fanciöles no drē de cumandè.
C. D.

* * *

Chi che uel avēi si ròba cò che 'l dēs,
Muessa fè fant y fanciöla 'nstēs. A. L.

* * *

Še la 'nvidia vardēssa š'che fuec,
Custēssa la lēgna puec. A. L.

* * *

Oswald de Wolkenstein diš:
Plu gran amór ch'i purtëis ala böl 'ëiles:
Plu gran mueies ve farà-les ëiles. A. L.

* * *

Cul amór passa 'l tēmp,
Y cul tēmp passa 'l amór. A. L.

* * *

Še doi ëiles ie únfat böles, ue-i bon a trame-doves,
Vēn-pa bēn 'l tēmp, che te stufes de duta-doves.
A. L.

* * *

A durmì vèd-i je for cun tēma:
Adam à giatà, 'ntan che 'l durmiva, na fēna. A. L.

* * *

La mutáns de vint ani damanda, cò ch'ël ie;
Chëles de trēnta, cie che 'l ie,
Chëles de caranta, ulá che 'l ie. A. L.

* * *

'L tēmp cunëš-uη al vēnt;
'L père a si pitl inuzēnt;
'L patrón al dò ch'ie si gēnt. A. L.

* * *

’N inglëiš, šaldi ric, a fa scri sul sas de si fòssa:
Chël ch’è spendù, è-i abù,
Chël ch’è dat via, ie inò unì zerúc,
Y chël ch’è anzà, muess-i piërder. Fr. M.

* * *

Degún n’ie plu puere che ’l ric, che ie mè ric. Fr M.

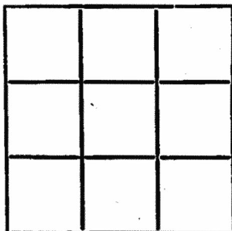
* * *

Chi a biešes, à pöves,
Chi à mutóns, à nevöles.

Da ’ndevinè.

I.

Te chiš nuef pitli chèdri ie-l da scri ite i zifri: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, de maniera che ’l monta òra t’ugni lingia 15, a cumpedè:
I. vià y ca;
II. sú y gú;
III. a piz a ciantón.
In obige 9 Quadrate sind die Ziffern 1—9 so einzusetzen, daß die Summe jeder Reihe:
1. von links nach rechts,
2. von oben nach unten,
3. diagonal gezählt
15 ergibt. A. L.

II.

’N segnëur damanda ’n tèl pitl badiòt, che vèrda l’auces, tantes che ’l n-à. ’L pitl respuent:

»Še ësse chëstes, y mò tantes, y mò möža tantes y mò ’n chèrt de tantes, y vo fussais l’aucón, pò n-ëss-i iust 100.« Tantes n-òve-l -pa? A. L.

III.

Doi fanč à na bòza da òt litri de vin da se partì möža per-un, dunque muess-i 'n giatè cater litri per-un. I à mè ch'sta bòza da òt litri, una da cinc, y una da trëi; cò fès̄-i? A. L.

IV.

Sun-tët ie-l 7 uciei; 'η 'n stlupëta ḡú un; tanč 'n röst-l mò la-sú? A. L.

Soluzión de chël da 'ndevinè tel calënder dal añ passà:

I. Dlacións; II. Na lítiga; III. La chèrtes.
IV. 'L mëune; che 'l 'mpöia la lumes de dí,
'L svedun, chè 'l à 'l cë blanc.
V. 'L chëul dal lat; la ciaza dai niòc.

